

РОЗУМНІ СТРОКИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ: ДОСВІД ІТАЛІЇ

Щербина В.А.,

*студентка міжнародно-правового факультету
Національний юридичний університет імені Я. Мудрого*

Щербина В. А. Розумні строки судового розгляду як елемент захисту права на справедливий суд у контексті практики ЄСПЛ: досвід Італії.

Стаття присвячена аналізу досвіду Італії, пов'язаному з обов'язком держави забезпечити на національному рівні існування ефективного механізму захисту права на розгляд справи судом протягом розумного строку, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – Суд, ЄСПЛ). Було також звернено увагу на те, що питання реалізації принципу справедливості судового розгляду є достатньо складним. Автором було визначено, що право на справедливий суд, що закріплюється в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, містить у собі декілька складових, які розширюють та деталізують його зміст. У статті було зазначено, що розумний строк судового розгляду - окремий елемент доступності правосуддя. Автор визначив, що строк судового розгляду починає відлічуватися з моменту пред'явлення позову до суду і закінчується виконанням судового рішення. При цьому він може визначатися розумним, враховуючи складність конкретної цивільної справи, поведінку заявника та державних органів, значущість питання для заявника чи особливе становище особи, яка звертається до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, свободи чи інтересу. Також автор звернув увагу на те, що перевантаження судової системи може бути викликано певними надзвичайними ситуаціями, наприклад, економічний спад, коли держава заздалегідь не може передбачити збільшення кількості спорів. У статті було констатовано, що Італія – перша держава, яка на рівні національного законодавства запровадила заходи правового захисту права на справедливий судовий розгляд у розумний строк. Автором було зазначено, що розумність строків розгляду кожної цивільної справи гарантується справедливістю в судочинстві та є окремим елементом доступності правосуддя. У статті було визначено, що ЄСПЛ не визнає конкретних строків, які можна було б вважати розумними або нерозумними, але Суд виробив певні критерії оцінки розумності таких строків судового розгляду, урахування яких призведе до більшої ефективності судового захисту. На прикладі досвіду Італії автор констатував, що впровадження нових правових механізмів в правовій моделі держав не завжди може вирішити проблему та такий підхід потребує більш детального дослідження.

Ключові слова: справедливість, право на справедливий суд, розумний строк судового розгляду, Європейський суд із прав людини, справедливий судовий розгляд.

Shcherbyna V. A. Reasonable terms of judicial review as an element of protection of the right to a fair trial in the context of the ECHR practice: the experience of Italy.

The article analyzes the experience of Italy related to the obligation of the state to implement at the national level an effective mechanism for protecting the right to trial within a reasonable time, taking into account the case law of the European Court of Human Rights. It was also pointed out that the issue of implementation of the principle of fair trial is rather complicated. The author stated that the right to a fair trial, enshrined in the Convention for the Protection of Human Rights and fundamental freedoms, includes several components that expand and detail its contents. The article stated that the reasonable term of the trial is a separate element of accessibility of justice. The author determined that the term of judicial review begins to count from the

moment of the submission of the claim to the court and it is finished by the execution of the court decision. At the same time, it can be considered reasonable, taking into account the complexity of a particular civil case, behavior of the applicant and government bodies, the importance of the question for the applicant or the special situation of the person who is applying to court for the protection of his violated, unrecognized or disputed right, freedom or interest. The author also drew attention to the fact that the overload of the judicial system can be caused by certain emergency situations, for example, economic recession, when the state cannot predict an increase in the number of disputes in advance. The article stated that Italy is the first state to introduce legal measures of protection of the right to fair trial within reasonable time at the level of national legislation. The author noted that the understanding of the terms of the consideration of each civil case is guaranteed by fairness in the judicial process and it is a separate element of the accessibility of justice. The article determined that the ECHR does not recognize specific terms that could be considered reasonable or unwise, but the Court has developed certain criteria for assessing the understanding of such terms of judicial review, which will lead to greater effectiveness of judicial protection. On the example of experience of Italy, the author stated that the introduction of new legal mechanisms in the legal models of states cannot always solve the problem and such an approach requires more detailed research.

Key words: justice, right to a fair trial, reasonable time of judicial proceeding, European Court of Human Rights, fair judicial proceedings.

Виклад основного матеріалу. Ця тема є досить актуальною, адже розумні строки розгляду справи є невід'ємною складовою права на справедливий суд – одного з ключових елементів європейських стандартів правосуддя, імплементація яких є необхідною умовою інтеграції України до європейського правового простору. Строк розгляду справи має важливе значення в контексті забезпечення доступності правосуддя, оскільки відображає ефективність судового захисту [1, с. 166].

Аспекти проблеми застосування принципу права на справедливий суд та розумних строків судового розгляду знайшли своє відображення переважно у працях В. Комарова [2], Н. Сакари [3], Т. Цувіної [4], О. Ткачука [5], У. Коруца [6], Д. Ясинока [7].

Мета статті – дослідження досвіду Італії щодо імплементації засобів правового захисту стосовно судового провадження, з урахуванням відповідної практики ЄСПЛ; охарактеризувати розгляд справи упродовж розумного строку як структурний елемент права на судовий розгляд.

Взагалі в наш час справедливість – це один із критеріїв побудови суспільних відносин [6, ст. 371]. Саме законодавча регламентація справедливості є досить складним завданням, що зумовлено комплексністю та різноаспектністю цього питання [8, с. 294].

Перш за все, необхідно зазначити, що однією з найважливіших конституційних гарантій забезпечення та захисту прав та свобод особи є закріплення права на судовий захист. Зазначений принцип передбачає ті мінімальні гарантії, які держави повинні забезпечити на рівні національних законодавств для забезпечення ефективного здійснення правосуддя з метою захисту прав і свобод людини та громадянина [2, с. 28]. Що стосується сфери правосуддя в цивільних справах, то право на суд є одним з загально визнаних принципів і норм міжнародного права. Так як даний принцип цивільного судочинства є загально визнаним, то він також виступає основоположною імперативною нормою міжнародного права, відхилення від якої неприпустиме.

Правовою основою функціонування та діяльності ЄСПЛ є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує *право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом*, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі [9].

У частині 1 статті 6 Конвенції закріплено елементи права на судовий захист, серед яких є *розумний строк розгляду справи*. Не можна не погодитися з думкою деяких науковців, що, враховуючи п. 1 ст. 6 Конвенції, розумний строк судового розгляду - окремий елемент доступності правосуддя [1, с. 166]. ЄСПЛ не визнає жодних конкретних строків, які можна було б вважати розумними або нерозумними. Це питання вирішується в кожній окремій справі з урахуванням усіх особливостей та обставин. Увага звертається на складність справи [10, ч. V, С].

Повільність та недодержання строків розгляду цивільних справ як перешкода у доступі до правосуддя виділялася вченими-процесуалістами різних часів і є характерною майже для всіх країн світу [1, с. 184].

Як зазначає Т. Цувіна, сьогодні на перший план поряд з питаннями, пов'язаними із забезпеченням судами розумних строків судового розгляду, виходить проблема використання ефективних способів правового захисту порушеного права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку в національних правопорядках [11, с. 2].

Італія – перша держава, яка на рівні національного законодавства запровадила заходи правового захисту права на справедливий судовий розгляд у розумний строк. Справа «Капуано проти Італії» [12], у якій ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ щодо розумності строків судового розгляду. Ця справа відкрила нескінченну серію рішень проти Італії, що в кінцевому рахунку призвело до виразу «італійська проблема» в рамках конвенційної системи [11, с. 5].

Відповідно до «Закону Пінто» від 24.03.2001 р. в Італії кожна особа, якій в результаті порушення Конвенції, була спричинена матеріальна або моральна шкода внаслідок недотримання п. 1 ст. 6 Конвенції про «розумний строк», має право звернутися з позовом про справедливу компенсацію до апеляційного суду. Такий позов може бути пред'явлений або під час судового розгляду, або протягом шести місяців з дня, коли рішення про закінчення судочинства, стане остаточним [13, с. 59]. Однак цей закон має такі недоліки як: збільшення навантаження апеляційних судів, дорожнеча, наявність скарг до ЄСПЛ на судову тяганину в апеляційних судах, складнощі інтерпретації щодо визначення характеру відшкодування, неадекватні правила, що регулюють суму компенсації [11, с. 6].

Одним з критеріїв розумності тривалості судового провадження, що були вироблені ЄСПЛ, є складність справи. Виняткове значення у прецедентній практиці має справа «Претто та інші проти Італії», у якій Європейський суд з прав людини не визнав порушенням критерію «розумності строку» розгляд справи про відступлення землі протягом 3 років 6 місяців та 5 днів, оскільки юридична проблема була складною. Мова йшла про застосування нового закону, який не містив конкретних вказівок на те, чи є право переважної покупки достатньою підставою для вимоги на переуступку майна, вже проданого третій особі. Тому відкладення вирішення цієї справи до розгляду аналогічної справи пленарним засіданням Касаційного суду, хоча це призвело до затягування розгляду, було розумним [14].

Іншим критерієм оцінки розумності строку судового розгляду, за визначенням Європейського суду з прав людини, є поведінка заявника. У справі Чирикоста та Віола проти Італії [15] Європейський суд з прав людини вирішив, що 15-річний строк розгляду не є невинуватим, оскільки заявники 17 разів зверталися з проханням про відстрочку процесу та не заперечували проти вимог іншої сторони, що висловлювалися 6 разів про перенесення розгляду [1, с. 175].

Також слід зазначити, що перевантаження судової системи може бути викликано певними надзвичайними ситуаціями, наприклад, економічний спад, коли держава заздалегідь не може передбачити збільшення кількості спорів [1, с. 178]. Наприклад, як було зазначено у справі Мілазі проти Італії, тимчасове накопичення роботи не тягне за собою відповідальність договірних держав за затримку за умови, що вони досить оперативно вживають заходи щодо усунення надзвичайної ситуації такого роду [16].

Строк судового розгляду починає відлічуватися з моменту пред'явлення позову до суду і закінчується виконанням судового рішення. При цьому він може визнаватися розумним, враховуючи складність конкретної цивільної справи, поведінку заявника та державних органів, значущість питання для заявника чи особливе становище особи, яка звертається до суду за захистом свого порушеного, невідомого чи оспорюваного права, свободи чи інтересу [1, с. 179].

Варто зазначити, що коли проводилися дослідження, середня тривалість провадження в італійських трибуналах складала 944 дні. Комітет міністрів Ради Європи у своїй рекомендації № R(81)7 від 14 травня 1981 р. рекомендував країнам-членам вживати всі можливі заходи з максимального скорочення строків винесення рішення [1, с. 185].

Як свідчить практика Комітету міністрів Ради Європи, впровадження будь-якого нового правового механізму в правову модель конкретної держави внаслідок різноманітних факторів не може вирішити проблему повноцінно і прикладом цього є засоби правового захисту для скарги на надмірну тривалість судових проваджень в Італії [17, с. 3-4].

У рішенні у справі «Скордіно проти Італії», ЄСПЛ визначив ключові критерії для перевірки ефективності компенсаторного засобу юридичного захисту щодо надмірно тривалих судових проваджень. У п. 186 даної справи було зазначено, що поєднання двох видів засобів правового захисту, один з яких призначений для прискорення судового провадження у справі, а інший – для отримання компенсації, видається найкращим рішенням для усунення порушень вимог щодо «розумного строку». А у п. 187

було закріплено, що держави також можуть вирішити запровадити лише компенсаційний засіб, як це зробила Італія, але цей засіб не буде вважатися неефективним [18].

Також хочемо звернути увагу ще й на те, що ЄСПЛ окреслив такі критерії «цивільних прав та обов'язків», згідно з якими на певну справу поширюється дія ст. 6 ЄКПЛ: оспорюване право або обов'язок повинні бути передбачені національним законодавством; наявність спору про право; справа повинна стосуватися визначення цивільних прав та обов'язків; певні права та обов'язки повинні тлумачитися практикою ЄСПЛ як цивільні [3, с. 992].

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що взагалі питання реалізації принципу справедливості судового розгляду є достатньо складним. Розумність строків розгляду кожної цивільної справи гарантується справедливістю в судочинстві та є окремим елементом доступності правосуддя. ЄСПЛ не визнає конкретних строків, які можна було б вважати розумними або нерозумними, але Суд виробив певні критерії оцінки розумності таких строків судового розгляду, урахування яких призведе до більшої ефективності судового захисту. На прикладі досвіду Італії можна констатувати, що впровадження нових правових механізмів в правові моделі держав не завжди може вирішити проблему та такий підхід потребує більш детального дослідження.

Список використаних джерел:

1. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. 2010. С. 256.
2. В. Комаров. Основоволожні принципи цивільного судочинства. *Право України*. 2018. Вип. 10. С. 14-49.
3. Sakara N. The applicability of the Right to a Fair Trial in Civil Proceedings: the Experience in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. March 2021. P. 199-222.
4. Цувіна Т. Право на суд у цивільному судочинстві. *Форум права*. 2012. №4. С. 990-999.
5. Ткачук О. Класифікація елементів права на справедливий суд: національна теорія та практика Європейського суду з прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (10). С. 71-77.
6. У. З. Коруч. Теоретичні аспекти регулювання права на справедливий судовий розгляд у національному праві та в практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2013. №6-2. С. 371-375.
7. Ясинок Д. Принцип справедливості як природна складова частина цивільного процесу: історико-правовий аспект. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. С. 85-88.
8. Бойко О. Зміст права на справедливий судовий розгляд. Підприємництво, господарство і право. 2020. Вип. 5. С. 294-298.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
10. Дроздов О., Дроздова О. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект) / Рада Європи, Європейський Суд з прав людини, 2019. 65с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/96a0f2399c11b6f75587_file.pdf
11. Цувіна Т. Захист права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку: практика ЄСПЛ та досвід зарубіжних країн. Теорія і практика правознавства. Вип. 1 (5). 2014. С. 1-13.
12. European Court of Human Rights. Case of Capuano v. Italy. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57458&filename=001-57458.pdf>
13. Сакара Н. Захист права на справедливий судовий розгляд: проблеми та перспективи. *Юрист України*. №2 (23). 2013. С. 57-62.
14. Case of Pretto and others v. Italy. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57561&filename=CASE%20OF%20PRETTO%20AND%20OTHERS%20v.%20ITALY.docx&logEvent=False>
15. Чірікоста та Віола проти Італії. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-112956&filename=CASE%20OF%20CIRICOSTA%20VIOLA%20v.%20ITALY%20-%20\[Ukrainian%20Translation\].pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-112956&filename=CASE%20OF%20CIRICOSTA%20VIOLA%20v.%20ITALY%20-%20[Ukrainian%20Translation].pdf)
16. Рада Європи. Європейський Суд з Прав Людини. У справі Мілазі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_416#Text
17. Огляд практики країн-членів Ради Європи щодо запровадження ефективних засобів правового захисту для вирішення проблеми надмірної тривалості судових проваджень. URL: <https://rm.coe.int/overview-of-remedies-length-of-proceedings-o-ovchynnykov-ukr/16809f0a0b>
18. Case of Scordino v. Italy. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-72925%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-72925%22]})